

MAR MASSANELL I MESSALLES

EL PRIMER VOLUM CARTOGRÀFIC DE L'ATLES LINGÜÍSTIC
DEL DOMINI CATALÀ (ALDC)

En aquest tombant de l'any 2000 al 2001 s'estan enllestit els darrers detalls del que ha d'ésser el primer volum cartogràfic de l'esperat *Atles Lingüístic del Domini Català*. Amb motiu d'aquesta fita, i donada la magnitud i la singularitat d'aquesta obra, creiem que és oportú de recordar a la comunitat científica quines són les aportacions imminents d'aquest atles als estudis dialectals de la nostra llengua. Per això hem inclòs en aquesta crònica els quatre apartats següents: un breu recordatori de la història del projecte ALDC fins al moment actual de desenvolupament, la descripció del volum cartogràfic que està a punt d'enllestir-se, la seva ubicació entre els atles lingüístics que s'ocupen, parcialment o en la seva totalitat, del territori de parla catalana, i les perspectives d'obra futura d'aquest projecte.¹

Recordatori històric de l'ALDC

Aquest primer volum cartogràfic és fruit de la tasca que, malgrat totes les dificultats inherents a una empresa d'aquest abast, s'ha anat desenvolupant, sense defallença, en el si del projecte *Atles Lingüístic del Domini Català*, la història del qual, com és ben sabut, arrenca de força anys enrere. El projecte, que té com a objectiu la constitució i l'explotació amb finalitats científiques d'un corpus oral de català dialectal de tot el domini lingüístic, ha superat ja les tres primeres fases de desenvolupament: la replega dels materials, el seu tractament lingüístic i l'emmagatzematge en suport informàtic. En l'actualitat es treballa en la darrera de les etapes previstes: la publicació del corpus en formats diversos, entre ells el cartogràfic. Com que la història de l'ALDC ja ha estat contada en diverses ocasions pels seus mateixos protagonistes,² ens limitem només a un breu recordatori resseguint

1. Agraïm sincerament la deferència que han tingut Joan Veny i Lídia Pons en permetre'ns seguir de prop la seva feina i relatar el procés d'elaboració d'aquest primer volum cartogràfic de l'ALDC.

2. Els que vulgueu resseguir la història de l'ALDC podeu remetre-us a aquestes publicacions (per ordre de data): A. M. BADIA i G. COLÓN, *Atlas linguistique du domaine catalan*, «Orbis», núm. 1 (1952), ps. 403-409; A. M. BADIA i G. COLÓN, *L'Atlas Lingüístic del Domini Català*, «Setè congrés internacional de lingüística i filologia romàniques», II (Barcelona, 1955), ps. 655-660; M. COMPANYYS, *Atlas Lingüístic del Domini Català*, dins *Deuxième congrés international de langue et littérature du Midi de la France (Ais de Provença, 1961)*, ps. 145-151; A. M. BADIA, G. COLÓN, M.

les fites que han culminat en publicacions (en les pàgines introductòries de les quals també es fa un repàs de la història prèvia del projecte).

La voluntat de confeir un nou atlas lingüístic dels territoris de parla catalana, la fan pública Antoni Maria Badia i Margarit i Germà Colón l'any 1952. Aquest desig es concreta quan Badia i Margarit i Joan Veny, que se suma de seguida al projecte, construeixen el qüestionari per al treball de camp, amb quatre seccions, la més extensa —17 capítols— dedicada al lèxic, especialment el propi de la vida rural, i les altres tres referents a morfologia —nominal i verbal—, sintaxi i fonosintaxi. Juntament amb Germà Colón i Manuel Companys, el posen a prova en un parell d'enquestes preparatòries a Sant Boi de Llobregat, el 1957, i a Cervera, el 1958. El projecte arrenca definitivament el 1964, sota la responsabilitat de Badia i Margarit i de Veny i amb la incorporació de nous membres. Llavors es publica el qüestionari elaborat anys abans³ i s'inicien les enquestes, el gruix de les quals recau en Joan Veny, Joan Martí i Castell, Lídia Pons i Joaquim Rafel, que, habitualment en equip, recorren 190 localitats del nostre domini lingüístic, dues —Cerler i Eressué— pertanyents a la franja de transició entre català occidental i aragonès.⁴

Acomplerta la recollida de materials, duta a terme ininterrompudament fins al 1978, l'escassetat de recursos econòmics amb què sovint topen les empreses d'aquesta magnitud ocasiona que el tractament lingüístic de les dades recollides només es pugui dur a terme de manera parcial i discontinua. No és fins al 1987 que, sota la direcció de Joan Veny, s'emprèn la segona fase del projecte i es treballa de manera continuada en la transcripció de les cintes aplegades, activitat que es perllonga durant dos anys. Hem de tenir present que el projecte ALDC ha estat pioner a l'Estat espanyol a introduir l'enregistrament magnetofònic en el treball de camp dialectal, que abans descansava exclusivament en la transcripció *in situ*: de les 190 enquestes, 35 han estat gravades en la seva totalitat, 101 parcialment i, a més, en 142 localitats s'han enregistrat narracions sobre la vida tradicional.

COMPANYS i J. VENY, *Atlas Lingüístic del Domini Català. Estado de los trabajos. Aspectos metodológicos*, dins *Actes du IX Congrès International de Linguistique Romane (Lisboa 1959)*, III (Lisboa, 1962), ps. 121-126; J. VENY, *Atlas Lingüístic del Domini Català*, «Anthropos», núm. 81 (1988), ps. 7-8; J. VENY, *Atlas Lingüístic del Domini Català (ALDC). Estat actual dels treballs*, «Bollettino dell'Atlante Linguistico Italiano», III, núm. 11-16, (1993), ps. 105-112; J. VENY, L. PONS, *Atlas Lingüístic del Domini Català: estado de los trabajos*, dins P. GARCÍA MOUTON (ed.), *Geolingüística. Trabajos europeos* (Madrid, CSIC, 1994), ps. 253-273; J. VENY, *El valencià en l'Atlas Lingüístic del Domini Català*, per aparèixer en les *Actes del IV Simposi de Filologia Valenciana en honor de Joan Veny*; L. PONS i M. MASSANELL, *Traitement et exploitation du corpus oral Atlas Lingüístic del Domini Català*, per aparèixer en les *Actes del 1 Freiburger Arbeitstagung zur Romanistischen Korpuslinguistik*.

3. A. M. BADIA i MARGARIT i J. VENY, *Atlas Lingüístic del Domini Català. Qüestionari* (Barcelona, 1965).

4. Les peripècies d'aquest periple pels Països Catalans estan recollides en una dotzena de llibretes de crònica, en què els investigadors redactaven, a la fi de cada jornada i encara sobre el terreny, el desenvolupament de llur feina. Esperem el dia en què aquests quaderns manuscrits seran traslladats a lletra impresa.

El 1989 s'esdevé un fet cabdal per a l'ALDC: l'Institut d'Estudis Catalans l'acull en el seu si com a programa de recerca, fet que en garanteix el finançament i en permet la continuació, ja sense interrupcions i a més bon ritme. Amb l'assessorament de Joaquim Rafel, s'inicia la constitució d'una base de dades informatitzada. Així s'entra en la tercera fase del projecte, la d'emmagatzematge dels materials en suport informàtic, tasca que avança paral·lelament a altres tipus de tractament lingüístic posteriors a la transcripció: l'assignació de formes en grafia convencional a les formes fonètiques, la segregació entre respostes estrictes i informacions complementàries de tipus diversos, l'ordenació dels casos de resposta múltiple, etc. És fruit d'aquestes dues labors paral·leles la segona versió del qüestionari,⁵ on es reelaboren i es desglossen algunes preguntes de l'original, fet que suposa l'establiment d'una nova numeració que col·loca la xifra final d'enunciats en 2.452.

Deu anys més tard, el 1999, sota la direcció de Joan Veny i de Lídia Pons, i gràcies a la feina quotidiana de Núria Jolis, la base de dades està ja completament constituïda i s'ha pogut iniciar la quarta i darrera fase del projecte, en la qual es troba actualment: la publicació dels materials. La primera fita ha estat el volum d'etnotextos del català oriental,⁶ aparegut el 1998, que aplega narracions corresponents a aquest bloc dialectal, amb representació de cadascun dels dialectes i subdialectes que el componen. El llibre conté un total de 152 etnotextos, corresponents a 57 localitats, un glossari de termes no inclosos en el diccionari normatiu i dibuixos i fotografies de la cultura material dels pobles visitats. D'aquestes 152 narracions, transcrites sempre fonèticament i en grafia convencional, n'hi ha 31 que van acompanyades de l'enregistrament en cinta magnetofònica. Després d'aquest recull d'etnotextos, la propera consecució serà el volum que inicia la sèrie cartogràfica, previst per a l'inici de 2001.

El primer volum cartogràfic de l'ALDC

Aquest primer volum cartogràfic de l'ALDC conté, d'una banda, una part introductòria, en què es detalla la metodologia del projecte i se'n repassa el desenvolupament, i, d'una altra, 179 mapes lingüístics, que obeeixen a la cartografia del primer capítol del qüestionari, dedicat al cos humà i a les malalties. Aquesta col·lecció de mapes es complementa amb 30 llistes de materials que no han estat cartografiats, sigui perquè es tracta de trets extraordinàriament unitaris al llarg de tot el domini lingüístic, sigui perquè s'hi apleguen els resultats a alguna pregunta amb un índex de respostes no gaire elevat.

5. A. M. BADIA I MARGARIT, L. PONS i J. VENY, *Atles Lingüístic del Domini Català. Qüestionari* (Barcelona, IEC, 1993; «Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística», núm. 2).

6. L. PONS i J. VENY, *Atles Lingüístic del Domini Català. Etnotextos del català oriental* (Barcelona, IEC, 1998).

Entre els materials de caire introductori, en trobem de quatre tipus: una extensa presentació, un annex documental amb la fitxa tècnica de totes les enquestes, uns mapes previs sobre el territori i la xarxa de localitats, i una sèrie d'índexs. El cos principal, el constitueix la introducció redactada, en què s'explica amb tot detall quin ha estat el desenvolupament del projecte i quines opcions metodològiques han guiat constantment la feina dels investigadors implicats, des del disseny inicial de la recerca fins a la seva plasmació en el primer volum cartogràfic. Amb la seva lectura es poden seguir de prop les fases de concepció, recollida dels materials, tractament lingüístic, emmagatzematge en suport informàtic i cartografia. No s'estalvien detalls pel que fa a l'elaboració del qüestionari, l'establiment de la xarxa de localitats, la tria dels informadors, el desenvolupament de les enquestes, l'organització dels materials aplegats i tots aquells altres aspectes que són el pilar en què es fonamenta la validesa d'una obra d'aquestes característiques.

D'altra banda, la part introductòria conté un annex documental que forneix les dades exactes sobre les quals descansa la presentació precedent. En aquest annex es troben les fitxes tècniques de cada punt de la xarxa, que donen notícia sobre la localitat, els informadors i l'enquesta. De la localitat, se'n proporcionen les dades administratives i eclesiàstiques, el nom popular, la designació amb què són coneguts els habitants, el nom que donen a la seva llengua i una sèrie d'informacions que ajuden a configurar la xarxa geogràfica a través de la qual es mantenen les relacions socials i econòmiques. Pel que fa als informadors, se'n facilita el nom, l'edat, el nivell d'instrucció i l'ofici, entre altres aspectes. I, finalment, de l'enquesta, se'n detallen les dates, els noms dels investigadors que hi van participar i la durada dels enregistraments. Algunes de les dades recollides en aquestes fitxes tècniques han estat elaborades i presentades en forma de taules i gràfics que il·lustren la progressió del treball de camp, la proporció de materials enregistrats o els percentatges d'informadors que pertanyen a un determinat nivell d'estudis o grup d'edat.

Cal destacar que la part introductòria inclou ja alguns mapes amb notícies sobre el territori —com la divisió administrativa o l'eclesiàstica— i sobre els punts d'enquesta —com ara el nom popular de la localitat i dels habitants, el nom humorístic, la llengua usada en la predicació, etc. En quart i darrer lloc, per a facilitar la consulta de l'obra, el volum conté diversos índexs, alfabètics i numèrics: de mapes, de localitats, d'investigadors, de signes convencionals, etc.

Centrant-nos ja en la part cartogràfica, aquest primer volum de l'ALDC fa públics, com ja hem avançat, 179 mapes corresponents al capítol I del qüestionari, que recullen un nombre molt considerable de conceptes de l'àmbit semàntic del cos humà. Així, s'hi apleguen noms de parts de la cara (*celles, galta, boca, llavis...*) i del cos (*aixella, esquena, genoll, turmell...*), noms d'òrgans interns (*espinada, fetge, melsa, veixiga...*), designacions de petites malures (*mussols, repelons, butllofes, voltadits...*), de mals més greus (*xarampió, verola, diftèria, tos ferina...*), de mancances físiques diverses (*sord, manc, borni, esguerrat...*) i

noms d'accions molt lligades a les diverses parts del cos (*picar l'ullet, fer morros, rosegar-se les ungles, arronsar les espatlles...*). La llista és prou completa, i no oblidada els detalls, com el llombrígol, les pigues, la nineta de l'ull o les ar-rugues.

Els fons de mapa estan dibuixats a escala 1:1.500.000 i són presentats en fulls de mida DIN-A3 —el volum, doncs, serà de maneig agradable— fet que permet l'existència d'uns marges amplis i possibilita que cada pàgina contingui quatre blocs d'informació: l'encapçalament, el cos central, format per la silueta del domini lingüístic català, una llista de signes convencionals i una altra d'informació complementària. L'encapçalament, situat a la part superior esquerra, conté el número de mapa, l'enunciat, la traducció d'aquest en castellà, francès i italià, i l'equivalència amb el número de pregunta del qüestionari publicat el 1993. A sota, una llista de convencions fa memòria del valor atorgat a cadascun dels signes que apareixen en el mapa, per a evitar que el lector hagi d'anar avançant i retrocedint per a rellegir-ne les equivalències. D'aquesta manera cada mapa esdevé complet per ell mateix.

Convé destacar que el cos central, a part del perímetre exterior del nostre domini lingüístic, presenta les divisions territorials i els accidents topogràfics més destacats. Aquest factor resulta molt interessant, ja que, a més de l'ajuda que suposa per a situar-se geogràficament de manera precisa, la plasmació dels accidents del terreny en el mapa fa més visual la localització de les barreres naturals i de les àrees d'accés més difícil, i ajuda a una interpretació més ràpida del traçat de certes isoglosses que se superposen a les fronteres físiques.

Damunt d'aquest fons de mapa, que porta indicats amb un número, de l'1 al 190, els punts d'enquesta, es distribueix la major part de la informació recollida per a aquell enunciat. La resta se situa al marge, en una llista que conté les dades que, per raons d'espai, no era viable d'incloure dins del perímetre cartogràfic. Les informacions proporcionades per a cada enunciat són de dos tipus. D'una banda, la transcripció fonètica de la resposta o de les respostes recollides a les diferents localitats, emprant els signes de l'alfabet fonètic internacional. D'una altra, comentaris diversos per ajudar a la seva interpretació. Tot seguit ens referirem a la manera com aquestes informacions són presentades.

Un dels aspectes més evidents, davant dels mapes de l'ALDC, és que la cartografia dels materials ha estat molt curiosa amb els fenòmens de polimorfisme i de resposta múltiple. Sovint, els informadors no proporcionen una única solució per al concepte que se'ls demana, sinó que n'ofereixen dues o fins i tot més. A vegades, les diverses formes obtingudes són considerades en igualtat de condicions per l'informador, sense que es pugui intuir cap factor que predisposi a l'ús de l'una o de l'altra. Altres cops, en canvi, la segona resposta aporta algun matís a la primera: o bé és el terme que l'informador recorda haver sentit dir al seu avi, però que ell ja no utilitza, o bé és una paraula que percep com a grollera, enfront d'un equivalent que considera més fi, o potser precisa que el seu ús es restringeix a determinats contextos, fora dels quals s'empra un altre mot, i

posa de manifest, així, la fragmentació d'un camp semàntic que en altres localitats és unitari.

Tant el polimorfisme com els casos de resposta múltiple s'han tractat de manera sistemàtica en la cartografia. Les transcripcions de les primeres i segones respostes apareixen damunt del mapa, al costat de la localitat on s'han obtingut, una sota de l'altra, precedides d'un símbol que les distingeix (un quadrat negre per a la primera resposta i un quadrat blanc per a la segona). En els casos en què hi ha més de dues solucions, aquest fet també s'assenyala de manera sistemàtica: en una tercera fila, sota la primera i la segona resposta, un signe + seguit d'una fletxa de remissió envia a la columna d'informacions complementàries, on es reproduïxen, entre altres dades que comentarem tot seguit, les respostes a partir de la tercera.

Certament, la riquesa de notícies complementàries és un altre aspecte dels mapes de l'ALDC que crida aviat l'atenció. Totes les informacions que suposen un increment del valor de la resposta estricta són reproduïdes a través d'un d'aquests tres procediments: la inserció d'un símbol al costat de la resposta afectada, o bé la inclusió, en la columna del marge, d'una marca codificada o d'un comentari redactat. De fet, tant els símbols com els codis són recursos que s'han ideat per a no recarregar els mapes, i substitueixen —seguint uns criteris molt ben definits— alguns antics comentaris anotats sobre el terreny pels enquestadors o afegits pels editors durant el procés d'ordenació dels materials.

Es recorre als símbols en els casos en què, en un mateix mapa, hi ha un nombre considerable de respostes amb comentaris equivalents. Amb la seva substitució s'evita d'afeixugar la llista del marge i es guanya en visualitat. Podem posar com a exemple el mapa 110, que recull els noms populars de la leuconíquia puntejada —aquelles taquetes blanques que apareixen a les unges. A més de presentar-ne els diversos noms, el mapa recull les creences associades a l'aparició d'aquestes taques, que, segons les localitats, són interpretades com a senyals de les mentides que s'han dit, com a auguris d'un futur amor, com a indicis d'un regal que es rebrà, etc. Com que la creença de les mentides és la més estesa, totes les respostes que duïen associada aquesta informació van acompanyades d'un símbol. Així, d'una banda, es pot veure ràpidament damunt del mapa en quines àrees és viva aquesta creença i, d'una altra, s'evita que la llista del marge resulti massa extensa per la presència de nombrosos comentaris iguals. Aquests només s'han mantingut si tenien un valor afegit, com el de Roses, en què se'ns informa que era el mestre qui deia als nens que les taquetes delataven les mentides que havien dit, o el de Guardamar, per l'expressivitat de l'informador quan diu que són [mentires k as tir'at].⁷

Pel que fa a les marques codificades, fàcilment interpretables, aquestes recullen les informacions al voltant d'una resposta que es repeteixen sovint al

7. Per a un estudi interpretatiu d'aquest mapa, vegeu J. VENY, *Leuconíquia i cultura popular*, «Caplletra», núm. 26 (1999), ps. 27-37.

llarg de les enquestes i que, per la seva simplicitat, poden codificar-se. Per exemple: ARC (mot arcaic), MOD (mot modern), PU (poc usat), PR (pronúncia ràpida), etc. Aquests codis apareixen a la llista del marge, darrere de la indicació de la localitat i de la resposta que afecten, i en el mapa sempre hi ha una crida que hi remet.

En els casos en què la informació complementària no pot reduir-se ni a símbols ni a codis, es redacta un comentari, que apareix igualment al marge i amb una remissió al costat de la resposta cartografiada. Els comentaris a què al·ludim poden ser de mena molt diversa. Sovint la resposta estricta s'enriqueix amb la reproducció del context en què s'utilitza. Això permet saber, per exemple, que les coces i les puntades (mapes 95 i 96) a Sentmenat es *claven*, a Lluçmajor es *tiren*, a Cubells es *donen* i a Alacant s'*espolsen*. A voltes, els comentaris recullen frases amb què l'informador intenta il·lustrar la seva resposta reproduint el que considera un ús espontani. Així, la forma [gəryəm'elə], una de les obtingudes a Llívia per al concepte 'gorja' (mapa 61), va acompanyada per aquesta transcripció: [əŋ fas tɾ,ɛwɾə lə ɣəryəm'elə | bulɣen d,i kə no t puk səy'i].

D'altres vegades, els comentaris informen d'alguna dita popular en què surt aquell mot, com en el cas de [ɫew], terme recollit a Santanyí i a Albalat de la Ribera, entre altres indrets, per al concepte 'pulmó' (mapa 63). A les localitats que acabem d'esmentar aquesta resposta va acompanyada per una dita: [pozarsə p'edɾəz ən əz ɫ'ew] 'preocupar-se per qualque cosa', en el primer cas, i [tɾ,awɾe l ɫ'ew] 'cansar-se molt', en el segon. En certes ocasions, els comentaris recullen creences populars. Per exemple, en el mapa 17, referent al concepte 'mussol', es comenten diverses formes de guarir aquest molest gra a l'ull. Així, a la Ginebrosa diuen del [muθ'ol] que [pas,anse ,uno una kl,aw forað'a | se k'ure], mentre que a Sort donen aquest consell: [b,ez a la p'ɔrtə | i ð,iɣez a ful,ano k aɫ,i li d,i fo l mus'ol | aɫaβ,ɔn se m b'a]. Fins i tot les cançonetes dels jocs infantils hi tenen cabuda, com les que es recullen en el mapa 106, corresponent al concepte 'dit petit', en què trobem cinc versions de la lletra d'un entreteniment d'infants, dita mentre es compten els dits de la mà, començant pel polze. Valgui com a mostra la recitada per l'informador de Sentmenat: [ək,et ez əl p'arə | ək,et ez lə m'arə | ək,et fa lə s'opəs | i k,et sə ləz m,enzə t'otəs | j ək,et fa piwp'iw | kə no n i ,a pəl f'irim'iw].

Tampoc no tenen pèrdua els comentaris de tipus metalingüístic pronunciats pels mateixos informadors. És el cas del subjecte de Gósol, que diu que «[ʔernjə] és català; però [tɾəŋk'at] encara és més català», o del llaurador d'Alqueria de la Comtessa, que afirma que [su'a'], en lloc de [suð'ar], ho diuen «els qui no volen ser tan ben parlats» (mapa 138). Aquestes reflexions sobre el propi ús del llenguatge poden traslluir, a voltes, canvis que la història ha induït en els costums, com es veu en aquest exemple de Móra la Nova, en què l'informador comenta que quan algú esternuda (mapa 121) el qui és present diu [dʒez'us], tot i que recorda que durant la guerra deien [sal'ut]. També des d'un punt de vista sociolingüístic es detecten informacions rellevants, com la que proporciona un pàgès de

Santanyí quan respon [oʻoj] per al concepte ‘mal (en llenguatge infantil)’ (mapa 22), i després afegeix una altra resposta, [p'upa], de la qual afirma que «ve de sa part des castellà, des senyors».⁸

Freqüentment les informacions recollides serveixen per a fer precisions estrictament lingüístiques. Poden ser de tipus morfològic, com l'alternança de gènere per a *fel*, quan a Freixenet de Segarra es dona com a nom de la icterícia (mapa 73) [əl f,el soβrəf'it], però en el comentari s'indica que fora d'aquest context *fel* pot ser femení: [te p,ədɾəz ə lə f'el]. O bé poden mostrar les variacions fonètiques de la resposta justificades per fenòmens de fonosintaxi, com l'alternança [ʒon'oj] / [ə dʒon'ojs] (mapa 87), recollida a Montuïri, o [l ask'ena] / [d esk'ena] (mapa 80), captada a Vall-de-roures.

Davant d'aquesta exhaustivitat i precisió en el buidatge de les enquestes, podem afirmar que el valor quantitatiu i qualitatiu de la informació recollida en el primer volum de l'ALDC fa, per ell mateix, que la seva aparició sigui una fita cabdal en l'àmbit de la geolingüística catalana i, per extensió, de la geolingüística romànica.

Atles lingüístics dels territoris de parla catalana

A més del que ja hem exposat, hem de recordar també que la transcendència de l'aparició d'aquest primer volum de l'ALDC s'incrementa per la inexistència d'una obra comparable en el panorama de la geolingüística catalana.⁹ Ens n'adonarem si fem un repàs dels atles que s'ocupen del nostre domini lingüístic, que podem classificar en dos grans grups, dins dels quals és possible d'establir una subdivisió. D'una banda, hi ha els que contemplen només una porció del territori de llengua catalana. De l'altra, podem considerar aquells que n'abracen la totalitat. Dins dels primers, hi ha tant els microatles focalitzats en una petita regió catalana com els atles de dominis lingüístics propers que inclouen localitats catalanes frontereres. Pel que fa al segon grup, va des dels atles centrats en l'àmbit lingüístic català —on s'inscriu l'ALDC— fins als atles d'àmbit europeu, passant pels peninsulars.

De microatles i d'atles regionals, ara per ara se n'han publicat cinc, que esmentarem per ordre cronològic d'aparició. En primer lloc, l'*Atlas Lingüístic d'Andorra*, d'Antoni Griera, publicat el 1960, que consta de 1.232 mapes i estudia 6 localitats. Sis anys més tard, el 1966, Enric Guiter va publicar l'*Atlas Lin-*

8. Per a una classificació, ricament exemplificada, sobre les actituds metalingüístiques que pot recollir el dialectòleg, vegeu: J. VENY, *Actituds metalingüístiques en textos dialectals*, dins *Col·loqui sobre les fonts orals* (Monestir de la Real, Palma, 12-15 abril 1984) (Universitat de les Illes Balears, 1992), ps. 57-61; reproduït dins C. LUPU i L. RENZI (ed.), *Studi romenie romanzi. Omaggio a F. Dimitrescu e A. Niculescu*, II, (Pàdua, Unipress, 1995), ps. 697-710.

9. Per a un estudi detallat de la ciència geolingüística a casa nostra, vegeu: J. VENY, *La geolingüística catalana, ahir i avui*, «Caplletra», núm. 25 (1998), ps. 109-134.

guistique des Pyrénées Orientales, que aplega 536 mapes, amb informació sobre 299 punts catalans. Per al mateix territori disposem de l'*Atlas Linguistique Sacaize des confins catalano-languedociens*, publicat el 1986 gràcies al fet que Jordi Costa va transformar en 277 mapes els materials aplegats per correspondència, el 1887, per qui llavors era ministre d'Instrucció Pública de França. Molt més recents són l'*Atlas Lingüístic de la Terra Alta*, de Pere Navarro, aparegut el 1996, que conté 1.107 mapes i treballa en els 15 municipis d'aquesta comarca, i l'*Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, de Lluís Gimeno, publicat el 1997, amb 571 mapes que cartografiaven els resultats obtinguts en 48 poblacions.

Podem afegir als atles del paràgraf anterior aquells altres en què es recullen dades d'àrees geogràficament perifèriques del nostre domini lingüístic. Així, l'*Atlas Linguistique de la France*, de Jules Gilliéron, que consta de deu volums apareguts entre 1902 i 1910, comprèn 5 localitats de la Catalunya Nord. També l'*Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja*, de Manuel Alvar, que es reparteix en 12 volums publicats entre 1979 i 1983, inclou 12 localitats de l'Aragó catalanòfon. Finalment, l'*Atlante Linguistico Italiano*, promogut per Bartoli, Bertoni i Pellis, els materials del qual comencen a veure la llum de la mà de Lorenzo Massobrio, conté un punt català: l'Alguer. Podríem incloure, finalment, el *Lexico de los marineros peninsulares*, de Manuel Alvar, aparegut entre 1985 i 1989, que és un conjunt de materials geolingüístics, presentats en forma de llistes, en què figuren 27 localitats costaneres catalanes, i, encara, l'*Atlante Linguistico Mediterraneo*, de M. Deanovic, que té en compte 7 localitats del litoral català, però que resta inèdit.¹⁰

Tots aquests atles, d'un interès innegable per a l'estudi de les zones enquestades —que pot ser especialment detallat i precís en el cas dels microatles— estan lluny de cobrir la totalitat dels territoris en què és viva la nostra llengua i no poden, doncs, donar-ne una visió global, que és l'objectiu de l'ALDC.¹¹ I d'atles centrats en el conjunt del domini lingüístic, fins ara, només n'existia un: l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC), d'Antoni Griera. Consta de vuit volums, el primer publicat el 1923 i la resta, entre 1963 i 1964, i conté un total de 1.276 mapes.¹²

10. Alguns dels materials d'aquests dos projectes possiblement prendran un format cartogràfic gràcies a l'*Atlas Linguistique des Côtes de l'Arc Nord-Occidental de la Méditerranée*, que prepara Philippe Dalbéra.

11. Una de les tendències de la geolingüística moderna és l'elaboració de microatles i d'atles regionals. N'hi ha diversos en procés: el de la Comunitat Valenciana, de J. Colomina (de les 149 localitats enquestades, 106 són catalanòfones), el de la Marina Alta, de Beltran i Calvo, el del valencià meridional i l'alacantí, de J. Tormo, i el del substrat català de Múrcia, de J. A. Sempere. No cal dir que tots ells, juntament amb els dos que ja han aparegut, seran una bona eina per a completar la visió de conjunt de l'ALDC.

12. La publicació dels resultats de les enquestes de Griera es va veure interrompuda a la lletra *f*, en el mapa corresponent al concepte 'fregar (la roba)', ja que durant la Guerra civil espanyola els materials es van perdre. L'ALC es va poder acabar, però, gràcies a la col·laboració d'Antoni Pladevall, que va completar —amb subjectes diferents i amb un desfasament de prop de mig segle— la part de les enquestes desapareguda.

La xarxa de localitats de l'ALC és de 101 punts, però només 94 són catalans: l'ALDC, que en té 190, dobla aquesta xifra. L'increment es fa encara més evident si comparem determinades àrees geogràfiques en què l'ALC treballava amb una xarxa molt clara, com la Catalunya Nord (5 localitats enfront de 13) o el País Valencià (13 localitats enfront de 47).

D'altra banda, cal considerar els atles peninsulars que abracen el nostre domini lingüístic. Malgrat que es van iniciar dos projectes, pràcticament no s'han concretat en obra impresa. Així, el 1962 va aparèixer el primer i únic volum de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* (ALPI), de Tomás Navarro Tomás, amb només 75 mapes, la publicació del qual va quedar estroncada. El nombre de punts d'enquesta catalans és similar al de l'ALC, 96 localitats, la meitat de les que considera l'ALDC. Al seu torn, els materials de l'*Atlas Lingüístico de España y Portugal*, de Manuel Alvar, resten inèdits en la seva totalitat.

Deixant de banda ara consideracions d'altra mena,¹³ la primera gran aportació de l'ALDC, si el comparem amb els seus predecessors (ALC i ALPI), és, doncs, l'increment tan considerable de la xarxa de punts enquestats.¹⁴ Val la pena, a més, destacar dues virtuts de l'ALDC en la tria de localitats. D'una banda, l'espesseïment de la xarxa en les àrees de frontera dialectal o lingüística, com el trànsit entre el català central i el nord-occidental o entre aquest i l'aragonès. D'una altra, la consideració de poblacions amb un nombre d'habitants molt divers, ja que inclou tant les grans ciutats catalanes (Barcelona, València, Perpinyà, Palma, Girona, Lleida, Tarragona, Alacant, Castelló), com també viles mitjanes i d'altres de petites.

Aquesta riquesa quantitativa i qualitativa de la xarxa de l'ALDC repercuteix igualment en la quantitat i la qualitat de les dades recollides. En la quantitat, perquè pot aportar variants fonètiques, morfològiques i lèxiques que, amb una xarxa menys densa, haurien passat per malla. I en la qualitat, perquè la tipologia variada dels punts d'enquesta fa aquestes dades representatives de la parla tradicional de totes les àrees, siguin rurals o urbanes. I convé no oblidar que l'espesseïment de la xarxa, especialment en les franges de transició, pot ser determinant a l'hora d'afinar el traçat de les isoglosses que dibuixen el mosaic dialectal.¹⁵

13. No volem insistir en les mancances de l'ALC, prou conegudes. Per a una comparació metodològica entre l'ALDC i els atles anteriors, vegeu: J. VENY, *La geolingüística als Països Catalans*, dins J. VENY, *Estudis de geolingüística catalana* (Barcelona, Edicions 62, 1978), ps. 7-37, i J. E. GARGALLO GIL (1990), *Aspectos metodológicos en la elaboración del Atlas Lingüístico del Domini Català. Valoración y cotejo con otros atlas previos*, «Revista de Filología Románica», núm. 7 (1990), ps. 175-190.

14. Un altre factor destacable és la riquesa del qüestionari de l'ALDC, 2.452 preguntes, que a la fi del projecte esdevindran un nombre no gaire inferior de mapes, ostensiblement per sobre dels 1.276 de l'ALC o dels 75 de l'estroncat ALPI.

15. Per donar una idea d'aquest fet, valgui com a exemple la comparació de les dades que recullen l'ALC i l'ALDC per al concepte 'picaporta'. L'ALDC presenta 10 variants lèxiques, 17 de morfològiques i innombrables de fonètiques no recollides per l'ALC i, a més, permet establir àrees clares de predomini de determinades variants i traçar una isoglossa entre català oriental i català occidental que, només amb les dades de l'ALC, hauria estat força més difícil de detectar. I deixem ara de banda, perquè es tracta d'una altra mena de problema, el fet que l'ALC dona, per a les Illes

Pel que fa als atlas d'ambient europeu, enceten una nova línia en la geolingüística: la dels atlas interpretatius continentals o de grups lingüístics. N'hi ha dos en procés d'elaboració, els quals han iniciat ja la publicació de materials cartogràfics comentats. D'una banda, l'*Atlas Linguarum Europae* (ALE), projecte de gran abast que en una primera etapa tenia la seu a Nimega, Marburg i Utrecht, i en l'actualitat la té a Florència i Bamberg. I de l'altra, l'*Atlas Linguistique Roman* (ALiR), dirigit des del Centre de Dialectologie de l'Université Stendhal de Grenoble per M. Contini, i presidit per J. Veny, amb nombrosos investigadors implicats. Com és d'esperar, a mesura que s'amplia l'ambient geogràfic de l'atles, es redueix el nombre de localitats del nostre domini lingüístic: l'ALiR en contempla 40 i l'ALE 25, seleccionades entre els 190 punts d'enquesta de l'ALDC, ja que es dóna la circumstància que aquests dos projectes europeus es nodreixen, pel que fa al català, de la base de dades de l'ALDC. L'aportació de l'ALiR i de l'ALE a la geolingüística catalana, doncs, no s'ha de buscar per les dades sinó per la interpretació que en fa, que pot ser molt enriquidora, perquè es basa en l'anàlisi comparativa entre totes les llengües romàniques, en el cas de l'ALiR, o entre totes les llengües europees, si ens referim a l'ALE.

Perspectives de futur del projecte ALDC

Un cop s'hagi enllestit aquest primer volum cartogràfic, sense parió en la geolingüística catalana, el projecte *Atles Lingüístic del Domini Català* té previst treballar en noves publicacions, seguint les dues línies encetades fins ara: la reproducció de narracions lliures i la cartografia de les respostes dels qüestionaris. Així, està previst que es publiquin dos volums més d'etnotextos, amb la mateixa estructura del primer, és a dir, amb la transcripció fonètica i en grafia convencional de totes les narracions, un glossari de termes no recollits pel diccionari normatiu, il·lustracions i la reproducció de l'enregistrament d'alguns dels textos en cinta magnetofònica. Aquests dos volums aniran dedicats al català occidental: el primer, del qual ja s'han iniciat les tasques, aplegarà textos nord-occidentals, mentre que el segon reproduirà narracions valencianes.

D'altra banda, el volum cartogràfic que està a punt d'aparèixer, el seguiran nou volums més de mapes, fins a completar la cartografia dels 2.452 enunciats del qüestionari. Aquests altres volums contindran més mapes que el primer i presentaran com a novetat la inclusió d'il·lustracions en alguns capítols (el vestit, les eines del camp, la casa, etc.), en què es reproduiran algunes de les nombroses fotografies —aproximadament 2.500— que componen l'arxiu gràfic de l'ALDC. Un

Balears, una resposta que, en realitat, designa un altre objecte, fenomen que les dades de l'ALDC corregeixen. Vegeu: M. MASSANELL, *El mot valencià i nord-occidental picaport: aportació a la divisió català oriental / català occidental*, per aparèixer en les *Actes del IV Simposi de Filologia Valenciana en honor de Joan Veny*.

cop completada la publicació d'aquests volums cartogràfics en suport paper, l'Institut d'Estudis Catalans posarà la base de dades de l'ALDC a l'abast dels estudiosos a través d'una intranet.

Arribats aquí, ja només ens resta convidar a la consulta del primer volum cartogràfic de l'*Atles Lingüístic del Domini Català*, la propera aparició del qual ha motivat aquesta crònica. Animem els estudiosos a emprendre treballs interpretatius basats en aquest corpus, la solidesa del qual en fa preveure una explotació ben fructífera.

MAR MASSANELL I MESSALLES
Universitat Oberta de Catalunya